

Miro Kačić
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje,
Filozofski fakultet, Zagreb

POLITIKA U ZNANSTVENOJ SLAVISTICI ILITI POLITIČKOJEZIKOSLOVLJE

Moja je postavka da je u slučaju hrvatskoga jezika politika od početka slavistike igrala preveliku ulogu i da su katkad politički razlozi bili jači od znanstvenih. Posebice je to bio, i još je uvijek, slučaj kad se raspravljalo o odnosu hrvatskoga jezika i srpskoga jezika.

Ako J. Dobrovskoga smatramo ocem slavistike, onda s pravom možemo reći da sve što je on radio i pisao ide u početak slavistike, pa tako i ova rečenica iz prepiske Dobrovskoga s Kopitarom: "Da mi barem nisu naložili da napišem slavensku gramatiku, mislim na one iz policije. A tko mi je drugi nego Vi podastro taj plan!". Dakle, s punim bi se pravom moglo reći u početku slavistike bijaše politika². Pa bismo to razdoblje mogli smjestiti u općejezikoslovni kontekst i nazvati ga političkojezikoslovnim³ početkom. Nigdje se tako jasno ne iščitava izravna povezanost izvršne vlasti i jezikoslovne zadaće. Neću razmatrati u ovome radu uzroke i ciljeve jednoga takvoga "naloga", ističući posebnu važnost takve raščlambe, već mi je dovoljno zabilježiti da ako je J. Dobrovsky "otac" slavistike, onda su njezini počeci neodvojivi od politike i to one politike određenih dobro zacrtanih političkih ciljeva. Logično je, tada, pretpostaviti da se nje slavistika nije potpuno oslobodila ni danas.

Naravno je očekivati da će pozornost u ovome radu biti usmjerena na one političkojezikoslovne odrednice koje su vezane uz takozvanu "serbokroatističku" problematiku. Navest ću zato neke teze i iskaze J. Dobrovskoga koje je kasnije slavistika posredno ili neposredno prihvatila, odnosno odbacila, i kada se nije izravno pozivala na J. Dobrovskoga.

Čini mi se važnim navesti teze J. Dobrovskoga kako bi se jasno pokazali politički izbori koje je kasnije obavila svjetska slavistika:

1. Teza o općemu nazivu za sve Slavene:

”Najdublje što se možemo spustiti u stara vremena slavenska su se plemena nalazila upravo ondje gdje Plinije određuje prebivalište Srba. Ako dakle pretpostavimo da je taj naziv [Srb, Serb] bio stari opći naziv slavena, postat će razumljivo kako se sve do današnjega dana mogao održati kod dva potpuno različita plemena, kod južnosrpskoga u Serviji, i kod sjevernosrpskoga u Lužici.⁴⁶“

ili

”Ako bih dakle trebao predložiti jedno ime za oba reda u koja se mogu svrstati svi slavenski narodi, onda je to ime Serb⁵ [...]”

2. Razliku između Hrvata i balkanskih Srba (Srbe naziva Servijarima):

”Ako uzmemo u obzir da se već u 7. stoljeću Hrvate i Servijare točno razlikuje kao dva zasebna plemena, još manje smijemo miješati sjeverne Srbe u Meisenu i Lužici s južnim Srbima (današnjim Servijarima)⁶⁷. (Njih ni danas nitko ne miješa - M. K.)“

3. Ilirsko se narječje sastoji od bugarskoga, racko-servskoga, bosanskoga, slavonskoga, dalmatinskoga i dubrovačkoga. S time da ilirski jezik treba zvati srpski ili hrvatski (serbisch under Chrowatisch)⁷.

4. Još početkom XIX. stoljeća Dobrovsky slovenski jezik proglašava inačicom hrvatskoga. ”Das Windische in Krain ist im Grunde nuer eine Varietät des Kroatischen...⁸⁶“

5. Kranjci (Slovenci) su Hrvati:

”Kranjci bi trebali biti ponosni što ih se naziva Hrvatima. Pa valjda se neće sramiti svojega podrijetla⁹⁷”.

Ili

”Sada Kranjci ne žele biti Hrvatima zato što njemčke halje nose¹⁰⁷”.

Uloga Kopitara (kao i drugi važni podatci) može se jasno iščitati iz zanimljivih, na dokumentima temeljenih, rasprava M. Grčevića (vidi literaturu) u Jeziku (časopisu za kulturu hrvatskoga jezika Hrvatskoga filološkoga društva). Meni je ustvrditi da slavistika nije prihvatila postavke J. Dobrovskoga o slovenskome i hrvatskome.

Ideje J. Dobrovskoga prihvaća i dalje razvija P. J. Šafařík, pa je njegova knjiga *Geschichte der südslavischen Literatur* (objavljena 1865.) jako utjecala na čitateljstvo i poslije njegove smrti.

Samo jednom rečenicom iz prepiske Dobrovskoga i Kopitara nepobitno je pokazana politička sastavnica početka slavistike.

Pokušat ću pokazati na nekoliko drugih točaka oko kojih se, po mome mišljenju, okreće političko u slavistici. Neke ću naznačiti, a neke demistificirati. To su ove točke:

1. *Nemali dio takozvane serbokroatistike temelji se na onome što je rekao, tj. napisao Vuk Stefanović Karadžić.*

Ideje J. Dobrovskoga i P. J. Šafařika prihvaća Vuk Stefanović Karadžić i tako nastaje njegov članak *Srbi svi i svuda*. Već iz samoga naslova članka vidljive su političke namjere Vuka Stefanovića Karadžića. To je programski politički članak¹¹ u kojemu se htjelo uvjeriti svijet da su svi Srbi štokavci, kajkavci su Slovenci, a Hrvati su tek čakavci. Tim člankom koji tako napisan dovodi u sumnju sve što je Vuk Stefanović Karadžić¹² napisao, tim više što je on u kontradikciji s Vukom Stefanovićem¹³ koji u predgovoru svoga rječnika u prvoj rečenica prvoga izdanja (1818. god.) piše: "Već ima blizu iljada godina kako Srblji imaju svoja slova i pismo, a do danas još ni u kakvoj knjizi nemaju pravoga svog jezika!" (Vuk 1918: III)

Zatim navodi: "Dva su velika uzroka ovoj nesreći našega jezika, i ovome (prije nečuvenom na ovom svijetu) pokoru našem: prvo, što su naši spisatelji sve samouci u Srpskom jeziku: zašto mi nemamo još ni Bukvara Srpskoga, a kamo li što više" (Vuk 1918: V).

Dobro je poznato da je i rječnika i knjiga bilo koji su se na štokavskome temeljili. To je činjenica koje se treba svaki jezikoslovac držati. Jer kako reče A. Meillet: "La sciences ne vit pas de vérités, elle vit de preuves"¹⁴ (citirano prema Guillaume 1973: 50). Ili kako bi to rakao G. Guillaume: "La méthode que je preconise en linguistique, et d'une maniere générale en toute matiere intellectuelle, est l'observation fine du concret rendue plus fine sans cesse par la réflexion profonde." (Guillaume 1973: 50).

A samo u svjetonazorima postoje "istine bez dokaza", znanstvena se istina temelji na činjenicama i dokazima.

Jasno je da Vuk Stefanović Karadžić nije mogao reći u vremenu kada je pisao rječnik da su knjige koje su do tada napisane bile srpske i da je jednostavno trebalo preuzeti, i to iz najmanje tri razloga:

- a) tada se dobro znalo da su knjige (i rječnike) koje su već postojale pisali Hrvati,
- b) naišao bi na još jači otpor svojim idejama unutar Srbije i među Srbima u Vojvodini, koji bi mu prigovarali da im nameće hrvatski ili barem hercegovački,
- c) njegov rad onda ne bio "pionirski".

Napisati to trideset godina poslije bilo je nešto sasvim drugo. Iz navedenoga slijedi da sve što je Vuk Stefanović Karadžić napisao treba dodatna proučavanja, i to posebnom metodologijom, kako bi se jasno razdvojilo što je u onome što on piše srpsko, a što nije. To nam potpuno zamagljuje znanstvenu istinu kojom bi nam bilo jasno što je srpski jezik u to doba uistinu bio. Tim više što se iz njegovih polemika

i spisa jasno vidi da je malotko osim njega znao onda srpski kakvim je on pisao. Put koji se nekritički temelji na Karadžićevim postavkama bio bi dakle politički odabir, jer je polazište Vuka Stefanovića Karadžića, poglavito u razdoblju poslije 1818. godine, ishodišno političko, a prije toga razdoblja njegovo je ishodište znanstveno nedovoljno jasno. Tim više što je sveukupni Vukov projekt pokrenuo Kopitar, a njegovi su motivi bili izrazito politički, što je u mnogim radovima pokazano. Da je u stvaranju samoga *Rječnika* sudjelovao i Kopitar jasno je iz navoda: "Što se tiče ovde Njemačkoga i Latinskoga jezika, o tom sam radio s G. Kopitarom, dvorskim bibliotekarom; ali opet ako se de nađe, da su koje riječi rdavo prevedene, tome sam ja kriv, što mu nijesam znao pravo značenje kazati, a ne on, što ga nije znao Njemački ili Latinski istolkovati." (Vuk 1918: VIII).

2. *Nekim se mjestima u povijesti hrvatskoga jezika, i srpskoga jezika, pridaje veća važnost nego drugima, a kriterij odabira, čini mi se, nije znanstvenost. To je slučaj, primjerice, s takozvanim "Bečkim književnim dogovorom".*

Davanje važnosti "Bečkome dogovoru", koji nije imao utjecaj koji mu se hoće pripisati, posebice mi se čini znakovitim, tim više što mu važnost, u načelu, daju oni jezikoslovci koji zagovaraju jednost hrvatskoga i srpskoga jezika Taj dogovor, kojemu mnogi daju pridjevnik "dobrovoljnoga dogovora", dogovor je nekolicine privatnih osoba, među kojima nije bilo najvažnije i najutjecajnije osobe hrvatskoga jezikoslovlja toga doba - Ljudevita Gaja. To je bez svake sumnje privatni dogovor njegovih potpisnika jer njih za to nije ovlastilo nikakvo službeno hrvatsko tijelo. Sastalo se nekoliko ljudi, nešto napisalo i onda bi to trebalo biti slavističko "sveto pismo". Taj dogovor postao je mitom slavistike na kojemu će se dugo temeljiti jedan drugi mit, mit serbo-kroatistike. Mnogi slavisti pozivaju se često na taj dogovor kao nešto što bi trebalo biti jako važno. Ako bi taj dogovor i bio važan, onda ga važnim ne čine znanstveni, već politički razlozi.

Zanimljivo je da istu težinu neće u slavistici imati *Deklaracija o položaju i nazivu hrvatskoga jezika* koju je 1967. godine potpisalo 18 znanstvenih i kulturnih ustanova. Ona neće biti argumentom za različitost jezika.

Nešto drugačiji status imat će *Novosadski dogovor*. Tako će Paul Garde zapisati: "En 1954, l' "accord de Novi Sad" entre linguistes des deux peuples, sous forte pression du régime, réaffirme le principe de l'unité serbo-croate" (Garde 1996:138). Priznat će se, dakle, prisila pod kojom je taj dogovor napravljen. Njega su se kasnije odrekli mnogi njegovi potpisnici.

Tu se ne primjenjuje jednostavno jezikoslovno i logičko načelo da ako je nešto trebalo zblížiti, na ovaj ili onaj način, da onda to i nije baš

tako blisko, a ono što nije blisko, po definiciji je različito, može biti čak jako različito. Iz tih dogovora neće se, dakle, izvoditi jedino valjan zaključak da iz činjenice što se trebalo potpisivati "ugovore" da bi se postiglo jedinstvo srpsko-hrvatskoga, da to jedinstvo nije, u jezikoslovnome smislu, nikada postojalo. I kada takav zaključak slavistika ne izvodi, onda se ona služi neznanstvenim kriterijem odabira.

3. Stalno se ponavljaju određena mjesta koja bi samim činom ponavljanja trebala postati opća mjesta, tj. nešto što se samo po sebi razumije.

Tako se često ponavlja da štokavskim govore Muslimani, Hrvati, Srbi, Crnogorci. Kao da se uvijek radi o istome narječju. Različitost tih narječja (štokavskih) odlikuje se višestrukim elementima: leksik, sintaktičke konstrukcije, naglasak, morfologija. Pogrešnom metodologijom čini mi se ona koja razdjelbu provodi temeljem ostvaraja staroga jata. Ali sama činjenica što netko govori nekim narječjem ne govori ništa o tome kojemu to narječje jeziku ili dijasistemu pripada. "Je li se neki jezik samim činom što ga govore i neka druga nacionalna skupina može zvati i po toj nacionalnoj skupini, primjerice možemo li zvati jezik američko-meksičkim zato što ga govore i Meksikanci u SAD-u, možemo li zvati jezik španjolsko-baskijskim, zato što ga govore i Baski u Španjolskoj. Ili možemo li američki zvati hrvatskim, jer je on materinski jezik mnogim Hrvatima u SAD-u i često jedini jezik kojim govore, odnosno možemo li zvati engleski irskim kad je to mnogima Ircima jedini jezik koji govore. Držim da ne možemo. Isto tako ako koji Hrvat govori beogradskim govorom, ne možemo reći da je to hrvatski, niti ako koji Srbin govori zagrebačkim, da je to onda srpski. Ako prihvatimo, onda moramo prihvatiti da nije dovoljna sama činjenica što neka narodnosna skupina govori kojim narječjem da se onda i to narječje ima nazivati po toj skupini, to je mnogo složenije pitanje koje u odgovor uključuje povijesne i kulturno-uljudbene čimbenike. Naravno da je odgovor jednostavan kad jedna jedina narodnosna skupina govori kojim narječjem, odnosno jezikom." (Kačić 1997:263-264).

4. Različitosti u međunarodnim razredbama jezika.

Pogledamo li univerzalnu decimalnu klasifikaciju (UDK), koja se koristi u mnogim europskim zemljama, vidjet ćemo da je tamo hrvatskomu jeziku dodijeljen broj 808.62 različit od broja srpskoga jezika. Ta je klasifikacija napravljena davno prije raspada Jugoslavije. U klasifikaciji jezika koju, primjerice, koristi National Library of Medicine u Sjedinjenim Američkim Državama razlikuju se dva jezika:

Serbo-Croatian (Cyrillic)

Serbo-Croatian (Roman).

Da se radi o dva jezika, jasno kazuje lista koja se naziva *Language subheadings for catalogs*. Za takve jezike još nisam čuo, tim više što se podjela tekstova u katalogima obavlja po jednostavnome kriteriju; ono što je ćirilicom pisano ide pod Serbo-Croatian (Cyrillic), a ono što je latinicom pod Serbo-Croatian (Roman). Da paradoks bude veći, u podjeli nalazimo langue d'oc (okcitanski) odvojen, s pravom, od francuskoga (French). Da je izbor politički, očividno je, jer se u Ustavu Republike Hrvatske, i kada je ona bila u sastavu Jugoslavije, jezik nazivao hrvatskim. Okcitanski u Francuskoj sigurno nije službeni jezik.

6. *Otkad se uvodi pojam bosanskoga (bošnjačkoga) jezika dopušta se i pojam hrvatskoga jezika.*

Ilustrirat ćemo to primjerom profesora pariške Sorbonne (Paris IV) koji u svom izlaganju na XVI. međunarodnom kongresu jezikoslovaca u Parizu jezik zove serbo-croate (bosniaque, croate, serbe).

7. *Pojam dijasistema koristi se kod hrvatskoga i srpskoga jezika često za pokazivanje istosti.*

Ćudno je što se u slučaju hrvatskoga i srpskoga jezika pojmom dijasistema pokušava pokazati jednost jezika. Da je to apsurdno pomoći će nam pokazati Paul Garde:

"Pour la plupart des pays européens, le diasystème et le standard ont a peu pres la meme extension territoriale. Cela tient peut-etre simplement au fait que les dialectologues ont trouvé commode de regrouper comme appartenant a la meme "langue", au sens de "diasystème" les parlars dont les locuteur font usage du meme standard, chaque fois que cette solution ne heurte pas trop brutalement la réalité linguistique. Mais il y a des cas de discordance. Dans le domaine germanique, les locuteurs d'un meme ensemble de dialectes «bas-allemand» font usage de deux standards différents: l'allemand (haut-allemand) en Allemagne du Nord, et le néerlandais aux Pays-Bas et en Belgique, auxquels on pourrait ajouter un troisieme: l'afrikans en Afrique du Sud: Ainsi les habitants de l'Allemagne du Nord, ou du moins ceux d'entre eux qui pratiquent le dialecte local plattdeutsch, se rattachent aux Pays-Bas et a la Belgique du point de vue diasystème, mais au reste de l'Allemagne du point de vue du standard." (Garde 1996:125)

8. *Pojam razumijevanja koristi se za dokazivanje istosti jezika.*

Tako se često kaže i piše (a argumentacijom se koriste i sveučilišni profesori jezikoslovci) da su hrvatski i srpski jezik ustvari jedan jezik zato što ni govornici jednoga ni govornici drugoga jezika ne trebaju prevoditelja kad međusobno komuniciraju. Ako bi to bio kriterij istosti

(jednosti), onda bi jedni i drugi govornici mogli bez problema govoriti i onim drugim (ne smijem reći jezikom, jer to uključuje različitost). Prema tomu mjerilu mnoga narječja nekoga jezika ne bi pripadala istomu jeziku, a mnogi bi se jezici mogli svesti pod jedan. Da su stvari složenije nego što to neki naivno misle, pokazat će to i ovaj navod iz članka Paula Garda: "Contrairement a une opinion répandue dans le grand public, la capacité d'intercompréhension n'est pas un critere de délimitation. Le dialecte sicilien est incompréhensible a un Piémontais et vice-versa, et pourtant tous deux ont toujours été classés dans la «langue» italienne; au contraire un Suédois et un Norvégien se comprennent sans peine et pourtant leurs parlers sont considérés comme deux «langues». D'ailleurs l'intercompréhension est impossible a mesurer, elle est relative et peut varier selon l'agilité mentale et l'arriere-plan culturel des individus" (Garde 1996:124). Zašto odnos koji se uspostavlja između hrvatskoga i srpskoga jezika nije u slavistici jednak odnosu između makedonskoga i bugarskoga jezika. Zato što je to politički izbor. Stručnjak mora biti zadivljen načinom na koji slavistika, s pravom, izbjegava raspravu pojmom dijasistema o odnosu makedonskoga i bugarskoga. Ali bi to isto morala činiti i u odnosu hrvatskoga i srpskoga jezika.

Odnos hrvatskoga i srpskoga jezika s teorijskoga je stajališta izazovan jezikoslovni problem. Umjesto da, polazeći od činjenice da su hrvatski i srpski jezik dva različita jezika, svjetsko jezikoslovlje izvuče plodne i dalekosežne jezikoslovne teorijske postavke, ono se gubilo u sterilnoj raspravi o jednosti njihova odnosa.

Jedna čvrsta politička crta ogleda se u slavistici od njenih početaka do danas. Katkad ni neki auktori toga nisu svjesni preuzimajući neke teze i ponavljajući ih bez provjeravanja, a to se najbolje vidi u nekim uopćavanjima.

BILJEŠKE

¹ Pisma Dobrovskoga i Kopitara, str. 524 (preuzeto iz Grčević 1997a: 16).

² Kada sam najavio ovo izlaganje jezikoslovac Mario Grčević još nije bio započeo istraživanja kojima ću se koristiti u ovome izlaganju (vidi Grčević 1997a i Grčević 1997b).

³ Mislim na političkojezikoslovlje kao jezikoslovnu disciplinu.

⁴ J. Dobrovsky, *Geschichte der Böhemischen Sprache...*, Prag 1818, str. 9-10. (preuzeto iz Grčević 1997a: 4).

⁵ J. Dobrovsky, *Slovanka I*, Prag 1814., str. 165. (preuzeto iz Grčević 1997a: 4).

⁶ J. Dobrovsky, *Geschichte der Böhemischen Sprache...*, Prag 1818, str. 20. (preuzeto iz Grčević 1997a: 7).

⁷ preuzeto iz Grčević 1997a:8.

⁸ J. Dobrovsky, *Slavin*, 1808:380.

- ⁹ Pisma Dobrovskoga i Kopitara, str. 80 (preuzeto iz Grčević 1997a:11).
- ¹⁰ Pisma Dobrovskoga i Kopitara, str. 81 (preuzeto iz Grčević 1997a:11).
- ¹¹ Idejama iznesenim u tome članku koristit će se velikosrbi pri napadu na Hrvatsku 1991. god. zacrtavajući jasno crtu velike Srbije koja bi odvojila štokavska od neštokavskih područja (današnjih).
- ¹² Nije jasno kada mu vjerovati, a znanstveno je nemoguće razdvojiti što je stvarno srpsko kada on kaže da je nešto srpsko.
- ¹³ Vuk Stefanović Karadžić se na *Pismenici serbskoga jezika* (1814.) potpisuje kao Vuk Stefanović Serbjanac, na *Rječniku* (1818.) kao Vuk Stefanović, a u drugim radovima, kasnijim, Vuk Stefanović Karadžić.
- ¹⁴ Iako se toga što se tiče odnosa hrvatskoga i srpskoga nije držao.

LITERATURA

- Garde P., *Langue et nation: Le cas serbe, croate et bosniaque*, Langue et nation en Europe centrale et orientale du XVIIIeme siecle a nos jours, Cahier de l'ILSL no 8, Université de Lausanne 1996.
- Grčević M., *Karadžićeva gledišta o hrvatskome jeziku u slavističkome okružju*, Jezik, br. 2, Zagreb 1997.
- Grčević M., *Zašto slavistika 19. stoljeća nije priznavala postojanje hrvatskoga jezika*, Jezik, br. 1, Zagreb 1997.
- Guillaume G., *Principes de linguistique théorique*, Klikcksieck, Paris i Les Presses de l'Université de Laval, Laval, Québec, 1973.
- Kačić M., *Zašto hrvatski ne može nikako biti hrvatskosrpski*, Prvi hrvatski slavistički kongres, Zbornik radova, Zagreb 1997.
- Vuk Stefanović Karadžić, *Kovčević za istoriju jezika i običaje Srba sva tri zakona*, Beč 1849
- Vuk Stefanović, *Srpski rječnik*, Beč 1818.

RESUME

LA POLITIQUE EN SLAVISTIQUE SCIENTIFIQUE OU LA LINGUISTIQUE POLITIQUE

Des le début du dix-neuvieme siecle la politique entre fortement dans la slavistique scientifique. Elle (politique en linguistique) culmine avec les travaux de Vuk Stefanović Serbjanac ou le mélange du politique et du linguistique devient presque un amalgame. Cette conception est souvent reprise par une grande partie de slavistique (le rapport entre la langue croate et la langue serbe). La recherche, en slavistique, concernant les rapports entre le croate et le serbe ont pris un statut spécial que l'on ne retrouve ailleurs. Ainsi, par exemple, les continuateurs des idées de Vuk Stefanović s'appuient plus sur les idées politiques de celui-ci que sur les recherches linguistiques en donnant a celles-la, presque, le statut d'une loi linguistique. De la aux falsifications des faits il n'y a qu'un pas. Et ce pas est parfois franchi. Nous montrerons, donc, au moyen des exemples bien précis comment tout cela a été fait.